
Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
VI

İZMİR, 1991

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE AND

Arş. Gör. Nerin KÖSE

Türkler, tarihleri boyunca ister göçebe, ister yarı-göçebe veya yerleşik medeniyette olsunlar, özde değişmeyen bazı kültür kalıplarını muhafaza etmişlerdir. "Ad verme", "and içme, rüya" gibi kalıplar bunlardan bazılarıdır.

"And içme" veya "And verme" diye bilinen tören ve inançlar hakkında daha önceleri bazı araştırmacıların yazıları bilinmektedir. Bunların içinde özellikle A. İnan'ın makalesi en dikkate değer olanıdır(1). Onun verdiği bilgilere göre and törenleri hakkında ilk malûmatı, M.Ö.V. asırda "İskitler'in kendilerini yaralayarak kanlarını akıttıkları kaba silahlarını batırdıkları ve and formüllerini tekrar ederek içtikleri; tarafların ölünceye kadar dost kaldıkları" hakkında Herodot vermiştir. M.Ö. 1. asırda ise Çin elçileri ile Hun hakanının aralarındaki dostluk ve kardeşliği teyit için Hun dağı'na çıkıp beyaz bir at kurban ettikleri; Hun hakanının en değerli kılıcını batırdığı şarabı, Yüeci hanının kafatasından yapılmış kaptan içerek "Her iki tarafın dost ve kardeş oldukları, birbirlerini aldatmayacakları, taraflardan birine yapılan saldırıda diğerinin yardım edeceği, andı bozanın tanrı cezasına çarptırılacağı" konusunda sözleştikleri bilinmektedir. VII. Asırda Bizans ile aralarındaki sözleşmeyi teyit için Avar hakanı "Romalılar'a zarar vermek niyetinde olmadıklarını, bu düşüncesini değiştirdiği takdirde göktanrının bütün Avarlar'ı mahvedeceğini" ifade etmiştir. Çin Komutanı, VIII. yy. da Uygurlar'la yaptığı antlaşmada "her iki hükümdarın barış içinde bulunacaklarını, bu sözleşmeyi bozan tarafın soyunun yok olmasını" dilemiştir. İslâm müelliflerine göre X. yy. a gelindiğinde Türkler-meselâ İskitler-önündeki su dolu kaba buğday ve altın atarak "andımı bozarsam yüzüm altın gibi sararsın, attığım buğday gibi beni biçsinler" şeklinde, bakırdan yapılmış bir putun karşısında yemin etmekteydiler. Kırgız, Yabaku ve Kıpçaklar'ın kılıçlarını önlerine yanlamasına olarak koydukları ve "bu gök girsin kızıl çıksın" şeklinde and içtiklerini anlatan Mahmut Kaşgari bu formelin "sözümde durmazsam bu demir kanıma bulansın, yani öcümü alsın" mânâsına geldiğini belirtmektedir (1, s : 317- 319).

Ancak İslâmiyetin kabulü ile yeminin şekil de değiştirdiği görölmektedir. Bu dönemde Türkler "Kur'an'a el basmak", "Kur'an'ı öpmek", "Tanrı nimeti ekmeği çiğnemek" gibi fıkhın kabul ettiği yeminlere bağlı kalmışlardır (1, s : 322) Yani ilk zamanlardaki tüfek, kılıç, v.b. maddi varlıklar yerini, yeni dinin özelliklerini taşıyan "Kur'an", "Allah" v.b. mistik unsurlara bırakmıştır. Nitekim Dede Korkut'taki Beyrek:

Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim,
Bilmez isem gözüme dursun!
Kara koçta cins atına çok binmişim,
Bilmez isem bana tabut olsun!

diyerek Kur'an'a el basmayı reddeder ve Kazan'a âsi olmayacağı üzerine and içer(2).

Bununla beraber eski and gelenekleri müslüman Türkler'in hayatında büyük izler bırakmış; özellikle boy teşkilatını muhafaza eden gruplar, uzun süre geleneğe bağlı kalmışlardır. Meselâ Segrek birkaç saatlik karısıyla aralarına kılıcını koyar ve : "Bre kavat kızı! Kılıcıma doğranayım, onunla sancılayım, oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına varmasın. Ağabeyimin yüzünü görmeyince, ölmüş ise kanını almayınca bu gelin odasına girersem" diyerek and içer (3). Yine aynı yüzyılda Ebu Hayyam'ın verdiği bilgilere göre Türkler "Şehadet parmaklarının tırnağını avucuna değdirmeyecek şekilde bükerler ve "bu anttır, filân işi yapmadım (veya yapmam)" diyerek yemin ederlerdi. Bunun mânâsı ise "eğer yalan söylersem, parmağım gibi kambur olayım" demekte (4). Eski Türk boylarının dostlaşma törenlerinde görölen "kan karıştırma" motifi, II. Beyazıt devri şairlerinden Mesihî'nin Ali Paşa'ya yazdığı mersiyede:

Subh dem bir aceb uğraş oldu
Her taraf lagze-i sabaş oldu
Dil paşa ile peykân-ı adü
Kan yalaştı ve kardeş oldu(5)

şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Ancak "haklı" ile "haksız"ı, "gerçek" ile "yalan"ı ayırdetmek istediklerinde, hüküm verme yetkisine sahip tek merci olarak gördükleri tanrının lânetini davet etmişlerdir. Yani antlaşmak yerine

kendilerinin, soy ve soplalarının hatta evlâtlarının üzerine kargış yapmışlardır. Bu Beyrek'in yeri kılıcıyla kerterek Bayburt Beyi'nin kızına söylediği: "Yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, okuma saplanayım; sağlıkla varacak olursam Oğuza gelip seni helâllige almazsam" (M.E. 77-78) sözlerinde olduğu gibi bazan yemin etme şeklindedir. Daha yaygın şekli ise yemin ettirme (veya yemin verdirme)" olup, oldukça farklı usullerle yerine getirilir. Meselâ Başkurtlar'da en çok uyulan antlardan biri, silâh üzerine içilen anttır. Bu yüzden silah üzerine yemin etmeye mecbur edilen kişi, ant içmektense suçunu itiraf etmeyi tercih eder. Kırgız Kazaklar'da ise bazan yemin etmesi istenen kişi kefenlenerek mezara getirilir; orada "yalan söylersem canım çıksın" demesi istenir; bazan da bıçak, tüfek, kılıç yalatılarak and içirilirdi. Bunlara ilâveten Yakutlar'da yeni şaman olacak kişiye "kabilesine ve ruhlara yapacağı hizmetin sadakati" üzerine yemin ettirilmekteydi(7).

Ancak Türkler'in sadece kargış yoluyla and içtikleri de bilinmektedir: Meselâ Almambet, kendisini Çuvak'la barıştırmaya çalışan Manas'a: "Kaynaşan kalın il Kalmuklara dönecek olursam, beni and vursun! Kangay yolları beş tarafa gider; o yollara girecek olursam beni and vursun" (8) diye yemin eder.

Görüldüğü gibi eski devirlerde "and içme" iki taraf arasındaki dostluk ve kardeşliği teyit etmek için başvuru ve kan, silah, kılıç vb. unsurlara bağlı olarak yerine getirilen; "kargış" ise gerçek ile yalanı ayırmakta başvuru iki ayrı müesseseye idi. Daha sonraları and törenlerinde kargışa başvurulması, bu müesseselerin karışmasına; hatta sadece kargıştan ibaret yeminlere de "and" denilmesine yol açmıştır(9).

Âşık hikayelerine gelindiğinde, Eski Türklerde belli esaslar üzerine oturtulan yemin (and) geleneği çok değişik bir manzara arz etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir, ki her iki tarafın ve yakınlarının da hazır bulunduğu, belli bir yerde ve zamanda düzenlenen bir tören, yoktur. Çünkü halk hikâyelerimizin ekseriyetinde asıl konuyu teşkileden "**aşk**", **buna imkân vermemektedir**. Hikâye kahramanı gerektiği anda (gurbete giderken; âşık olduklarını anladıklarında; sevgilinin, sevdiği gençten başka birisiyle evlendirilmek istendiğinde vb.) ve gerektiği yerde (sarayda, evde vb.) and içmekte (veya sözleşmekte) dirler.

Hikâyelerde, eski and törenlerinin esasını teşkil eden "kan akıtma (veya içme)", "bir yeri (ağacı veya toprağı) kertme", "silâh" vb. unsurlarına rastlayamıyoruz. Sadece birkaç hikâyede sevgililerin birbirlerine verdikleri sözün nişanı ve şahidi sayılabilecek" hediye alıp verme geleneğı" karşımıza çıkmaktadır: Asuman Zeycan'dan "gurbette olduğı sürece taşınması" için armağa ister. Zeycan da kolundaki bileziklerden birini çıkararak "üstündeki yürek resmine bakıp, onunla olduğunu hatırlamasını" ister. Asuman da perçeminden bir parça kopararak çevreye sarar ve sevgilisine verir (10, s. 11). Gülizar Şah İsmail'in kendisini öpmesi üzerine başından altın tarağıni bergüzar (hatırâ) olarak verir (11, s. 14). Dikkat edilecek olursa bilezik, tarak, saç, söz ya da yemin unsuru olmaktan ziyade, sözün ya da yeminin yerine geçmektedir.

İncelediğimiz hikâyelerden sadece bir tanesinde karşımıza çıkan ve Keşişin Kayseri Beyine: "Bir daha kadere karşı gelirsem kanım helâl olsun" (12. s. 123) şeklinde Ash'ı Kerem'e vereceğine dair ettiğı yemindeki "kan" motifi de, bu özelliktedir. Yani "kanla yemin etmek" yerini "kan üzerine kargış etme" bırakmıştır.

Eski and törenlerinde ve kargışlarda karşımıza çıkan dua formellerine gelince... Hikâyedeki söz veya yemin kalıplarının, yeri geldikçe inceleyeceğimiz örneklerden sonra ne gibi değişikliklere maruz kaldığı görüleceğinden, burada üzerinde durulmayacaktır.

KARGIŞ, SÖZ, DİLEK VE TEMENNİ

Türk halk hikâyelerindeki yeminlerin bir kısmı kargış şeklinde karşımıza çıkmakta, bir başka ifadeyle kargış, antlaşmada asıl unsur haline gelmektedir. Nitekim sevgilisinin annesi tarafından çevrilen entrikalar sonucunda Mardin'e sürülen Tahir, Zühre'ye:

Ben gidersem uğur olsun,
Çamlıbeller yolum olsun
Sen'den gayrı yar seversem
Cellâtlar boynumu vursun (13, s. 16)

şeklinde; kendisine "Ash'ı aramaktan vazgeçmesini, kızın babasıyla başetmesinin imkânsız olduğunu" söyleyenlere Kerem'in: "Bu aşk yoluna başını koyduğunu, ölümün bile onu yolundan

döndüremeyeceğine" (12, s. 38); oğlunun nişanlısını denemek için Koroğlu'nun kendisine yaptığı evlenme teklifini karşılık Benli Hanım'ın: "Hasan'dan başkasıyla evlenmeyeceğine, sevdiğine birşey olursa kendisine kıyacağına" (14, s. 47) dair söylediklerinde bu, açıkça görülmektedir.

Hikâyelerin bazılarında, kahramanların yemin ettiklerinden bahsedilirse de, yeminin şekli hakkında herhangi bir malûmata rastlayamıyoruz. Tıpkı Arap Üzengi'nin Gülizar ile Gülperi'ye "hile ile padişah olmayı düşünen Kara Vezir'le kızına haddini bildireceğine" (11, s: 48); Senem'in "Garip hayatta olduğu sürece hiçbir erkeğe bakmayacağına" (15, s. 64) Hasan Bimendi'nin adamının "Seyfûlmülük hikâyesini anlatacağına karşılık ileri süreceği altı şarta uyulacağına" (16, s. 6); Tahir ile Zühre'nin "birbirlerinden başkasıyla evlenmeyeceklerine" (17, s. 7) dair içtikleri andlarla olduğu gibi...

Ancak bazı hikâyelerde günümüzde de olduğu gibi mistik varlıkların söz konusu edilerek yemin edildiği de görülmektedir. Meselâ Sürmeli Bey yeğeni Arıftan kendisini unuttuğuna dair duydukları üzerine sözlüsü Senem'e:

.....

Göklere dayanır ah ile zârı,

Küstüm gidiyorum gelmem billâhi!

diyerek atına atlar ve uzaklara gider (17, s : 10). Anlaşıldığı üzere hikâye kahramanı Allah'ın yargısına sığınmakta; yeminin bozulması (yani verilen sözün tutulmaması) halinde O'nun vereceği hükme boyun eğeceğini ifade etmektedir.

*

Halk hikâyelerimizde bir kişiye veya bir konuya olan sadakat, eksertiyetle sözle teyit edilmekte; bir başka ifadeyle söz, taraflar arasında güven ifadesi olmaktadır: Kamber'in yıllardan sonra kavuştuğu ağabeyine "başından geçen acıklı maceralara sebep olan Arzu'nun aşkından vazgeçeceğine" (18, s : 23); Dadaloğlu'nun "tekrar dönüp Fatma'yı isteyeceğine;" Fatma'nın "Hiç evlenmeyip onu bekleyeceğine" (19, s : 25) Senem'in "Garip dönünceye kadar bağrına taş basıp yolunu gözleyeceğine" (15, s : 44) dair verdikleri sözler, bu özelliği taşırlar.

Pek sık rastladığımız bu sözlerin bir kısmı dilek ya da temenni derecesinde olup, daha çok sevgiliye edilen vaatleri ve hatta teselliyi ihtiva etmektedir. Nitekim Dadaloğlu Avşar obasından ayrılırken ağanın kızına: "Ölünceye kadar onun güzelliğini medhedeceğini" (19, s : 18) söyler. Bu sözle kahraman, terketmek zorunda kaldığı Avşar güzelini, "ömür boyu onun güzelliğini şarkılarında dile getireceğini, yani onu hiç unutmayacağını" vaad ederek, teselli yoluna gitmiştir. Garib'in gurbete giderken Senem'e:

Eğer Mevlâ'm bana ömür verirse,

Ağlama sevdiğim yine gelirim

Ecel şerbetini nûş eylemezsem

Ağlama sevdiğim yine gelirim (15, s : 47)

şeklinde verdiği söz de, aynı özelliği taşımaktadır. Garip, "kendisinden ümidi kesmemesini, zira ölümden gayri hiçbir şeyin ona dönmesini engelleyemeyeceğini" yolundaki sözleriyle hem onu teselli etmekte, hem de kavuşacaklarını belirtmektedir.

YEMİN VEYA SÖZLERİN SEBEPLERİ:

Âşık hikâyelerindeki yemin veya sözler, çeşitli sebeplere bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Beş grup altında toplayabileceğimiz bu sebeplerden ekseriyeti kahramanların birbirlerine duydukları aşkla ilgili olup, "bağlılıklarının karşılıklı olarak ifade edilmesine" dayanır: Tahir ile Zühre'nin, Kerem ile Aslı'nın, Asuman ile Zeycan'ın "birbirlerine sadık olacakları" konusunda verdikleri söz ve yeminler, bu grubu teşkil eder.

Bir başka sebep ise padişah, bey, vezir vb. devletin üst kademelerinde bulunan kişilerin en büyük isteklerinin gerçekleşmesine yardım eden kişilere, istekleri mucibince verdikleri sözlerdir: Kaleli Beyle Derviş Ahmet'in (10, s. 2), Tahir ile Zühre'nin babalarının (13, s. 4) kendilerine büyüdü elma dervişe (veya pîre) "çocuklarını büyüyünce birbirleriyle evlendireceklerine" dair verdikleri sözler gibi. Masallarda da aynı şekilde rastladığımız bumotif (25) halk hikâyelerindeki "âşık olma" epizotunun temelini teşkil eder.

Hikâyelerdeki sözlerin bir kısmı da, taraflardan birinin diğerinden istediği şeye karşılık verdiği ve sonunda bir mükâfat

vadedilen sözlerdir: Gülperi'nin "sevgilisi Sümmânî'nin yerini bildirene zümrüt taşı kolyesini hediye edeceğine" (20, s. 123); seyyah'ın Hoca Hasan'a Seyfül Mülük hikâyesini anlattığı takdirde, istediği herşeyi yerine getireceğine (16, s : 5) dair verdikleri sözler gibi...

Âşık hikâyelerinde vaka kahramanının daha önceden herhangi bir konuda kendi kendine verdiği; gerçekleşmesini istediği şartlara kavuşunca da yerine getirdiği veya getirmeye çalıştığı sözler de vardır: Aslında ünlü bir beyin güzeller güzeli kızı olan Arap Üzengi "kendini kim yenerse onunla evleneceğine" söz verdiği halde, nice yiğitler onun sırtını yere getiremeyip, canlarından olmuşlardır. Ancak Şah İsmail'e yenilince kılık değiştirmesinin sebebini izah eder ve onunla evlenmeye karar verir (11, s. 32-33). Ziyat Han'ın kızı Mahbub da, Mahmut'un çamçırak taşları almak için geldiği gün harp ilân eder ve erkek kılığına girerek üçyüz askeri öldürür. Fakat Mahmut onu yere yıkınca göğsünü açarak "ancak kendisini yenecek delikanlıyla evlenmeye ahd ettiğini" (21 s. 47) söyler.

Aslında kadın kahramanların savaşçılığı ve biniciliği ile ilgili ilk bilgilere Dede Korkut'ta da rastlıyoruz: Kanglı Hoca, oğlu Kan Turalı'ya nasıl bir kızla evlenmek istediğini sorduğunda : "... Ben yerimden kalkmadan, o kalkmış olmalı; ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı; ben kâfir iline varmış olmadan, o varmış bana baş getirmiş olmalı" deyince babası da: "Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istemişsin" (22) diye cevap verir. Banı Çiçek, beşikkertme adaklısının kendisini görmeye geldiğini öğrenince ona "sözlüsünün dadısı olduğunu; kendisiyle ok atıp güreştikten sonra onu görebileceğini; zira onu yenerse, Banı Çiçek'i de yenebileceğini" söyler. Güreşte Beyrek'e yenilince de kendini tanıtır. Bunun üzerine babasına giden Beyrek -"Kanturalı'nın da istediği vasıflarda- bir kız almasını" ister (23).

Dikkat edilecek olursa bu tür motifler kahramanlıkla ilgili olup, atlı göçebe bir hayattan yerleşik düzene geçen bir toplumun anlatım türü olan âşık hikâyelerine aksidir. Bir başka ifadeyle Türkler'in yaşayış tarzlarının bir gereği olarak ortaya çıkan, erkek gibi avlanan, ata binen savaşan kadın tipi, halk hikâyelerimizin birkaçında ufak tefek farklarla yerini almıştır.

HALK HİKÂYELERİNDE YEMİN EDENLER VEYA SÖZ

VERENLER KİMLERDİR?

Hikâyelerdeki yemin veya sözlerin ekseriyeti, çoğu zaman birer kişinin temsil ettiği taraflar arasında cereyan eder:

"Kahramanların babalarıyla, kendilerine yardım eden (pîr, derviş v.b.) kişi", "kız babası veya kızannesi ile damat adayının", "iki sevgilinin birbirlerine verdiği" sözler gibi. Kamber'in ağabeyine "Arzu'dan vazgeçip ana ocağına döneceğine" adair verdiği söz gibi, kahramanların kendi ailelerinden birine söz verdikleri ise, pek sık görülmez.

Ayrıca ilk defa -ve farklı şekilde- Dede Korkut'ta rastladığımız ve temeli Türkler'in eski hayatlarına dayanan "kahramanın kendi kendine söz vermesi" üzerinde ise daha önce durmuştuk.

YEMİN VEYA SÖZLERİN İFADE ŞEKLİ :

Âşık hikâyelerindeki yemin veya sözlerin büyük birbölümü, sözlü olarak ifade edilir. Bu, hikâyelerimizin söze (anlatmaya) bağlı bir tür olmasıyla ilgilidir.

Ancak, üzerinde çalıştığımız onbeş hikâyeden bir tanesinde de olsa, sözlerin yazılı olarak ifade edildiğini gördük. Nitekim Güllüşah, sevgilisi İhsani'ye verilmek üzere, ölünceye kadar ona bağlı kalacağını" vaat eden:

Güllüşah'ım, sadık eşin,
Ölürüm bırakmam peşin,
Hızır İlyas hak yoldaşın
Ola İhsanî, İhsanî

satırlarını karaladığı mektubu, komşusuna verir (24).

Bu durum, bahsi geçen hikâyenin diğer halk hikâyelerine nazaran daha sonraki yıllarda teşekkülüyle olduğu kadar, teknolojik gelişmeler yüzünden hikâyenin anlatıldığı yörede anlatım geleneğinin zayıflamaya başlaması; ananevî özelliklerin yerini, modern unsurlara bırakmasıyla da ilgilidir.

SÖZDEN DÖNME :

Gerçek hayatta da olduğu gibi, Türk halk hikâyelerinde verilen sözlere, edilen yeminlere sadakat, her zaman mümkün değildir. "Sözden dönme" olarak tanımlayacağımız bu duruma yol açan sebepleri, beş grup altında incelemek mümkündür:

Bunlardan biri, "kızın anne veya babasının asalet, mevkî ve ekonomik bakımdan âşığın ailesinden daha yüksek bir seviyede

"Kahramanların babalarıyla, kendilerine yardım eden (pîr, derviş v.b.) kişi", "kız babası veya kızannesi ile damat adayının", "iki sevgilinin birbirlerine verdiği" sözler gibi. Kamber'in ağabeyine "Arzu'dan vazgeçip ana ocağına döneceğine" adair verdiği söz gibi, kahramanların kendi ailelerinden birine söz verdikleri ise, pek sık görülmez.

Ayrıca ilk defa -ve farklı şekilde- Dede Korkut'ta rastladığımız ve temeli Türkler'in eski hayatlarına dayanan "kahramanın kendi kendine söz vermesi" üzerinde ise daha önce durmuştuk.

YEMİN VEYA SÖZLERİN İFADE ŞEKLİ :

Âşık hikâyelerindeki yemin veya sözlerin büyük birbölümü, sözlü olarak ifade edilir. Bu, hikâyelerimizin söze (anlatmaya) bağlı bir tür olmasıyla ilgilidir.

Ancak, üzerinde çalıştığımız onbeş hikâyeden bir tanesinde de olsa, sözlerin yazılı olarak ifade edildiğini gördük. Nitekim Güllüşah, sevgilisi İhsani'ye verilmek üzere, ölünceye kadar ona bağlı kalacağını" vaat eden:

Güllüşah'ım, sadık eşin,
Ölürüm bırakmam peşin,
Hızır İlyas hak yoldaşın
Ola İhsanî, İhsanî

satırlarını karaladığı mektubu, komşusuna verir (24).

Bu durum, bahsi geçen hikâyenin diğer halk hikâyelerine nazaran daha sonraki yıllarda teşekkülüyle olduğu kadar, teknolojik gelişmeler yüzünden hikâyenin anlatıldığı yörede anlatım geleneğinin zayıflamaya başlaması; ananevî özelliklerin yerini, modern unsurlara bırakmasıyla da ilgilidir.

SÖZDEN DÖNME :

Gerçek hayatta da olduğu gibi, Türk halk hikâyelerinde verilen sözlere, edilen yemirlere sadakat, her zaman mümkün değildir. "Sözden dönme" olarak tanımlayacağımız bu duruma yol açan sebepleri, beş grup altında incelemek mümkündür:

Bunlardan biri, "kızın anne veya babasının asalet, mevkî ve ekonomik bakımdan âşığın ailesinden daha yüksek bir seviyede

bulunması"dır. Meselâ Zühre'nin annesi daha o doğmadan "vezirinin oğluyla evlendirileceği" üzerine kocasının vermiş olduğu sözü bilmesine rağmen, "Kızının, bir padişah çocuğu olduğu o sebeple vezirinin oğlu Tahır'le değil ancak kendi gibi bir padişahın oğluyla evlenebileceğini" kocasına bildirir. Padişah, başta "verdiği söze sadık kalacağını" bilmesine rağmen karısının fikrine uyar (26).

"Âşık gençlerin aralarındaki din farkı" da, verilen sözlerin bozulmasına bir sebep teşkil eder. Tıpkı keşiş ile İmir Han'ın "çocukları doğarsa, birbirleriyle evlendirecekleri" hususunda sözleşmelerine rağmen "Kerem'in müslüman, kızının hıristiyan olduğunu" düşünen Aslı'nın babasının bu işten vazgeçmesi ve evini oradan taşınmasında (12, s : 26) olduğu gibi...

Bir başka sebep de "âşığın, kendisine verilen süre bittiği halde geri gelmeyip, sevgilisini veya onun babasına verdiği sözü unutması"dır. Nitekim Âşık Garib, Senem'i alabilmek için babasının istediklerini kazanmak maksadıyla gittiği gurbetten kendisine tanınan yedi yıllık süre bittiği halde geri dönmez. Çünkü âşıklığa, saz çalıp söylemeye kendini kaptırır ve Senem'i unuttur. Bunun üzerine kızın babası Senem'i, daha ilk görüşte ona vurulan ve çok zengin bir delikanlı olan Şah Velet'e verir (15, s : 62-72)

Sevgililerden birinin anne veya babasının "evlenecek çiftlerin toplumun aynı kesiminden, yani aynı hayatı yaşamış olmaları gerektiği"ni ileri sürerek, verdikleri sözü bozdukları da vakidir: Şah İsmail'in yörük kızlarından birine âşık olduğu, ailenin erkekleri söz kestikleri halde, Gülûzar'ın annesinin "at üstünde, göçebe bir hayat yaşayan bir kızın, altın kafeste (hikâyeye göre sarayda) yapamayacağını" ileri sürmesi ve bütün obayı göçebe zorlamasında (11, s : 17-18) olduğu gibi...

Büyü v.b. majik ve entrik unsurlara başvurulması da verilen sözlerin yerine getirilmesini engellemektedir. Meselâ Arif, bir görüşte âşık olduğu Senem'i, sözlüsü Sürmeli'den soğutmak için bir büyücüye gider ve tılsımlı bir iksir yaptırır. Bu içkiyi Sürmeli'ye içtirirken "Senem'in onu unuttuğunu, artık sevmediğini" söyler. İksirin de etkisiyle buna inanan Sürmeli sözlüsüne "memleketini terkedip uzaklara gideceğini ve bir daha da dönmeyeceğini" (17, s : 6-12) söyler.

Dikkat edilecek olursa, hikâyelerde verilen sözlere uymayanlar ekseriyetle kızın anne, baba veya yakınlarıdır. Bunun

sebebi, Türk toplumunda yeni bir yuva kurulması konusundaki kararın verilmesinde aileye büyük bir hak tanınması; hatta bazı dönemlerde "aile"nin bu konuda tek merci olarak kabul edilmesiyle ilgilidir. İki sevgilinin birbirlerine verdikleri sözden döndükleri-majik ve entrik unsurlar hariç-pek görülmez.

KINAMA-CEZA-TEVEKKÜL

Sözden dönen kişiler hakkındaki yargılara gelince... Bilindiği gibi günümüzde bir "yemin" niteliğini taşıyan "söz" e verilen değer, büyüktür. Hatta bazı çevrelerde söz, namus olarak kabul edilmekte; kişinin sözünü tutup tutmamasına bakılarak karakteri hakkında hüküm verilmektedir. Bunun sebebi ise "söz"ün, "ekmel-i mahlûkât" olarak kabul edilen insana ait olmasıdır. Âşık hikayelerinde de bu böyledir. Kahramanların verdiği sözü yerine getirmeyenler hakkında söylediği sözler ve takındıkları tavırlar onların şahsında, içinde buldukları cemiyetin bu konudaki değer yargısını aksettirmektedir.

Çok değişik şekillerde karşımıza çıkan bu sonuçlardan en önemlisi "kınama"dır. Hikâyelerin ekseriyetinde karşımıza çıkan bu durum, kahramanların "sözden dönen kişiler hakkında düşüncelerini ifade etme" şeklinde karşımıza çıkar. Nitekim Zühre'nin kendisiyle görüşürülmediğinden habersiz olan Tahir onun sözünden döndüğünü düşünerek :

Ey Zühre-i biçâre,

Yaktın beni sen nâre,

Ahdi ne tez unuttun,

Durmaz mısın bir karara? (13, s : 14)

diye serzenir. Temsili olarak, aralarındaki anlaşmazlığın çözümünü için bir köylü ile huzuruna vardığı Kaleli Bey, subaşı Demir'e: "-Kızını, bu adamın oğluna vermeye mecbursun. Zira onları birbirleriyle evlendirmeye ahd etmişsiniz. Allah huzurunda içilen andı yerine getirmek gerekir" (10. s : 4) der.

Kınanmanın yeterli görülmeyip, sözden dönen kişinin cezalandırıldığı da olmaktadır: Ekonomik durumu bozulduğu için kızını Derviş Ahmet'in oğluna vermekten vazgeçen Kaleli Bey'i yakalayan subaşı Demir'in, onu hapsedmesinde; hatta Erzurum

valisinin tutuklu hakkında ölüm emri vermesinde (10, s : 41-42) olduğu gibi.

Hikâyelerin bir kısmında sözden dönen hakkında bir hüküm verilmediği görülmektedir. Bu durum mağdur olan kişinin olayları mütevekkil bir şekilde karşılaması, ümidini yitirmesiyle ilgilidir. Nitekim Zühre'yi kendisine vermekten vazgeçen padişah tarafından Mardin'e sürülen Tahir:

Boştur naçar ağlama,
Günler geçer ağlama,
Bu kapıyı kapayan
Birgün açar ağlama (13, s : 17-18)

sözleriyle, yedi yıl kaldığı zindanda kendisini avutur.

SONUÇ :

Diyebiliriz ki, eski Türkler'de her iki tarafın da hazır bulunduğu ve bir dua formelini tekrar etmek suretiyle yerine getirilen yemin müessesesi, âşık hikâyelerinde bu vasfını kaybetmiş, -bir ikisi hariç- "iki kişi arasındaki düşünceyi veya kararı belirten söz" özelliğini kazanmıştır. Ayrıca gerçek hayatta da olduğu gibi dağ, ırmak v.b. kutsal mekânlar yerine, söz ya da yemin için icabettiği an ve o anda olayın geçtiği yer, yeterli olmuştur.

Tarihte ilk olarak sosyal ve siyasî hayatın düzenleyicisi (normu) olarak gördüğümüz bu törenler, hikâyelerin ekseriyetinde âşıkların birbirlerine duydukları sevgi ve bağlılıkla, ebeveynlerin bu konudaki kararlarını ifade eden olmuştur. Bu, "Âşık hikâyeleri" de denilen Türk halk hikâyelerinin çoğunda asıl konunun, "aşk" olmasıyla ilgilidir.

İlk yeminlerde karşımıza çıkan silâh (tüfek, bıçak, kılıç), kan, şarap, birşey (hediye) alıp verme gibi unsurlara-halk hikâyelerinin birkaçı hariç olmak üzere- pek rastlanmamaktadır. Bir başka ifadeyle Türkler'in eski hayatlarında bu tür törenlerin vazgeçilmez öğesi olan bu nesnelere azalmalarının yanısıra hem şekil, hem de fonksiyon değiştirmiş; fantastik bir hal almıştır.

Ayrıca and törenlerinin bir kısmında manâ olarak, bir kısmında da sözle ifade edilen "kargış" şeklindeki yemine, âşık hikâyelerinde de rastlanmakla beraber, fazla bir yekûn tutmaz. Onun yerine gerçek hayattakine paralel olarak - konu ile ilgili bir ifade, hatta "vaat ve teselli" mahiyetinde söylenen bir söz bile, yeterli sayılmaktadır. Kısacası "söz" ve "vaat", halk hikâyelerinde yeminin yerini almıştır.

NOTLAR

- 1- İNAN, Abdülkadir, "Makaleler ve İncelemeler", s : 317-330
- 2- ERGİN, Muharrem, "Dede Korkut Kitabı", Boğaziçi Yayınları, İst. 1986, s : 218
- 3- ERGİN, Muharrem, a.g.e., s : 191
- 4- İNAN, Abdülkadir, a.g.e., s : 319
- 5- İNAN, Abdülkadir, a.g.e., s : 326
- 6- ERGİN, Muharrem, a.g.e., s : 77-78
- 7- İNAN, Abdülkadir, a.g.e., s : 321-322
- 8- İNAN, Abdülkadir, "Manas Destanı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ogun Kardeşler Matbaası, Ank. 1972, s : 96-97
- 9- İNAN, Abdülkadir, a.g.e., s : 326
- 10- KORGUNAL, Muharrem Zeki, "Asuman ile Zeycan", Ercan Matbaası, İst. 1963
- 11- GÜNEY, Rezzan "Şah İsmail", Yeditepe Yayınları, İst. 1960
- 12- YİĞİTLER, H.Zekâi "Kerem ile Aslı", Öğün Yayınları, Ank.
- 13- GÜRGAN, Fevzi, "Tahir ile Zühre", Sağlam Kitabevi, Doyuran Matbaası, İst. 1976
- 14- YILMAZ, Semih "Köroğlu", Sağlam Kitabevi, Doyuran Matbaası, İst. 1975
- 15- KOROK, Daniş Remzi, "Âşık Garip" Yelken Matbaası, İst.
- 16- B.N. "Seyfi'l-Mülûk Hikâyesi", Halk Kitapçılık Koll. Şti. Sıralar Matbaası, İst. 1968
- 17- GÖRGEN, Fevzi, "Sürmeli Bey ile Dilber Senem", Dizerkonca Matb. İst. 1970
- 18- GÖRGEN, Fevzi, "Arzu ile Kamber", Sağlam Kitabevi, Erdini Basım ve Yayınevi, İst.
- 19- GÖRGEN, Fevzi "Dadaloğlu", Sağlam Kitabevi, Doyuran Matb. İst. 1982
- 20- URAZ, Murat "Âşık Sümmanî ile Gülperi" Halk Kitapçılık Koll. Şti. Yaylacık Matb. İst. 1969

- 21- MAKAS, Zeynelabidin "Yaralı Mahmut ile Mahbub Hanım Hikâyesi, Doktora Ön Çalışması, Atatürk Üniv.E.Fak. Erzurum 1979
- 22- ERGİN, Muharrem, a.g.e., s : 129
- 23- ERGİN, Muharrem, a.g.e., s : 65-67
- 24- İHSANÎ, Âşık (Anlatan), S. Şirvan (Derleyen), "Âşık İhsanî ile Güllüşah", Yaylacık Matb. İst. 1969
- 25- BORATAV, Pertev Naili, "Az gittik, Uz Gittik", Bilgi Yayınevi, Ank. 1969 s : 76
- 26- TÜRKMEN, Fikret "Tahir ile Zühre" Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ank. 1983 s : 218-220